

JOSIP ADAMČEK, BUNE I OTPORI SELJAČKE BUNE U HRVATSKOJ U XVII STOLJEĆU, Zagreb 1987.

Bune i otpori, sukobi i nemiri u ponešto daljoj prošlosti gotovo se redovito odvijaju na selu — u tome temeljnom osloncu života u srednjemu vijeku. O tom dijelu povijesti u nas i u svijetu čini se, na prvi pogled, da ima dovoljno povijesne literature pa sebi tim radije dopustimo iznenađenje kada otkrijemo još po koje djelo s tematikom takvih seljačkih pokreta koji su iz temelja potresali određenu državnu sredinu ili pak područje. Iznenađeni smo još i više zato što redovito utvrdimo kako mnogo toga još uvijek nije istraženo, nije čak ni sva građa pronađena, možda ni sačuvana, a kamoli proučena, te da su na njezinim temeljima objavljeni rezultati znanstvenih proučavanja.

Činjenica je da i u nas ima razdoblja kada se seljačkim pokretima nije posvećivalo dovoljno pažnje, pa u historiografiji još ima relativno malo ediranih djela o toj pojavi u odnosu na njezino značenje. Ipak, svojevrsno otkriće tzv. seljačke bune Matije Gupca, gotovo istodobno s pojavom građanske historiografije o tom pitanju kao s dijelom bitke građanske Hrvatske u 19. st. protiv presizanja i pritiska stranaca, pridonijelo je već tada da pojedine bune na našem selu dođu u žarište zanimanja istraživača; a kolik je taj interes bio i u javnosti svjedoči i širenje tema na literarno-umjetničko područje i stvaranje čuvena Šenoina kult-romana o Gupčevoj buni. No, na području historiografije o bunama nije bilo sistematskog i organiziranoga rada, tako da su neki od izraza seljačkoga otpora bili i ostali sve do naših dana i manje poznati ili, štoviše, gotovo nepoznati. Među takvim primjerima bila je i serija buna u 17. st. u Hrvatskoj, naročito one koje su izbijale kao vrlo oštar izraz teškoća u Banskoj Hrvatskoj, dakle na teritorijima onoga dijela Hrvatske koji je tada bio u nadležnosti bana i Hrvatskog sabora. Doduše, već u početku 18. st. štibrenske bune i druge bune na sisačkom vlastelinstvu prikazao je Tomo Kovačević, ali djelo nije bilo edirano, već je pisano za internu upotrebu zagrebačkih kanonika, koji su od svojih kmetova Štibre i sisačkoga vlastelinstva u nedavnoj prošlosti trpjeli nepravde i nasilja. Kasnije su o bunama pisali Vjekoslav Klaić, Ljudevit Ivančan, Rudolf Horvat (na temelju novih izvora), Ferdo Čulinović (ostala mu je nepoznata najveća buna — ona na sisačkom vlastelinstvu), Stjepan Antoljak, Nada Klaić (veoma opsežno, u više navrata, ističući da je osnovni uzrok bunâ bila težnja seljaka-vojnika da steknu status krajišnika, koji su bili slobodni).

Sadašnji Zavod za hrvatsku povijest OOUR-a za humanističke i društvene znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu (ranije Institut za hrvatsku povijest, odnosno Odjel za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu) zacrtao je još 70-ih godina dugoročni program rada istraživanja na tome području, uključivši u njega i proučavanje drugih vrsta seljačkog otpora u raznim periodima naše povijesti. Bune u 17. st. bile su osobito malo istražene pa je njihovu osvjetljavanju pridana i veća pažnja historičara, ali i arhivista; na tom području dugo su zajedno radili prof. dr. Josip Adamček i suradnici Odjela za stariju građu Arhiva Hrvatske. Rezultat toga minucioznoga prikupljačkog truda bili su radovi objavljavani u »Arhivskom vjesniku« Arhiva Hrvatske, i u njima građa koja govori o bunama i nemirima na području Varaždinskih Toplica i Vukovine, te ona o prvoj buni Štibrenaca. Novoobrađena građa slika se u knjigu Josipa Adamčeka, opet u suradnji s radnicima Odjela za stariju građu Arhiva Hrvatske, pod naslovom: »Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII stoljeću«; djelo su zajednički objavili spomenuti Zavod, zatim Arhiv Hrvatske i Historijski arhiv u Sisku, a govori i o drugim oblicima seljačkog otpora feudalnim nametima.

Svi su ti radovi svojim sadržajima znatno obogatili našu povijesnu znanost, te općenito naše znanje o tim događajima, jer sadrže neobično velik broj dokumenata,

s mnoštvom kapitalnih podataka, naročito privrednoga i socijalnog karaktera. Svi ti dugi istraživački radovi na teško čitljivoj građi konačno su omogućili prof. Adamčeku da pride pisanju opsežnije znanstvene studije. Rezultat imamo u rukama; to je knjiga pod naslovom »Bune i otpori. Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII stoljeću«, što su je zajednički izdali 1987. god. zagrebački »Globus«, spomenuti Zavod za hrvatsku povijest te Historijski arhiv u Sisku (urednici su D. Pavličević i B. Zadro), a sadrži — osim predgovora autora, sažetka na njemačkom jeziku, kazalā imena i lokaliteta, te obilnoga znanstvenoga aparata i više geografskih karta i fotografija — trinaest poglavlja (djelo ukupno ima 372 štampane stranice).

Autor je najprije dao historiografski pregled o seljačkim bunama u 17. stoljeću, te se osvrnuo na do sada postignute rezultate. Zatim je prikazao agrarne odnose i položaj seljaka u 17. stoljeću, interpretirajući podatke o opustošenosti Hrvatske u 16. st., o promjenama u feudalnim odnosima i novim uvjetima za privredni razvoj, o naseljavanju i teritorijalizaciji Vojne krajine, o kolonizacijskom području u Banskoj Hrvatskoj, o refeudalizaciji, o »odbjeglim kmetovima« (coloni fugitivi); te o feudalnim odnosima na kolonizacijskom području. Adamček je, dalje, proučio nemire u bivšim trgovištima, kao što je bila vugrovečka buna, kada su kmetovi 1610. god. pokušali obnovu povlastica trgovišta, zatim buna u Brezovici na velikokalničkom vlastelinstvu, te otpor stanovnika Varaždinskih Toplica uvođenju novih tereta 1655. godine. Posjedi Zagrebačkog kaptola istočno od Zagreba, zvali su se Štibra, a ovdje su izbile tri bune, i to u razdoblju 1608—1610, 1633—1637. te 1654. godine. Autor je najprije opisao Zagrebački distrikt i Štibru (s brojem kućanstva u nizu sela), s feudalnim odnosima u tome kraju, u koja ulaze podavanja u 16. st. i feudalna renta u 15. i 16. stoljeću, zatim govori o uzrocima tih štibrenskih buna, te detaljno o samim bunama, posebno o parnicama i suđenjima, o seljačkim deputacijama kralju, te o banskoj i kraljevskoj limitaciji feudalnih tereta. Josip Adamček je, dalje, upozorio i na dvije sisačke bune koje su trajale 1633—1634. i 1653—1659. godine; upravo ta druga bila je jedna od najvećih u 17. st. Istodobno je temeljito obradio sâm postanak i razvoj sisačkog vlastelinstva od sredine 14. st. do kraja 16. stoljeća, koje je pripadalo zagrebačkom kaptolu. Centralni dio imanja nastao je još 1215. od predija Sisak, Odra, Pribiševo i Drenčina. U nizu tablica po mjestima dao je podatke o naseljenosti vlastelinstva, strukturi poljoprivredne proizvodnje, feudalnoj renti i njezinim promjenama, o Sisku kao obrambenoj tvrđavi te uzrocima sisačkih buna, u koje Josip Adamček — u prvome redu — uvrštava nepodnošljiv teret feudalne rente, odnosno brojnih tereta; govori i o desetini (npr. žitarice i svinje), o novčanoj i radnoj renti, o vojnim dužnostima sisačkih podložnika i vojnoj jedinici »đumlija«, te o ciljevima pobunjenih Siščana. Autor je, zatim, prikazao sâm tok sisačkih buna, njihove vođe, zahtjeve, pregovore, nastojanje Zagrebačkog kaptola da bunu slomi vojnom silom, pogodbe, razne sukobe itd. Značajno mjesto u bunama 17. st. zauzimaju i one u Posavlju, pa je dr. Adamček proučio i vlastelinstvo Novigrad Posavski, položaj tamošnjih kmetova i uzroke njihovih buna. Prva posavska buna bila je 1653—1659, u toku koje je došlo i do saveza Posavaca i Siščana; vodile su se prave oružane bitke, pa je tako samo 2. travnja 1649. godine — čini se — kod sela Zdenčec poginulo oko 140 Posavaca i Siščana. Zbog bune je zasjedao Hrvatski sabor, stizale su kraljevske komisije (u jednu je vladar imenovao i bana Nikolu Zrinjskog, zagrebačkog biskupa Petra Petretića i slavonskog generala Waltera Lessliea). Druga posavska buna bila je 1663—1664, a treća 1670—1671. godine. Adamček je, zatim, posvetio pažnju i bunama i nemirima o kojima se zna malo — to su bile one u Božjakovini 1644, u Hrašćini 1674, u Rečici 1683. i u Farkašiću od 1698. do 1700. godine. Hrvatsko zagorje je, međutim, steklo, reputaciju izuzetno osjetljivog, buntovnog područja, naročito zbog buna u 16. st., pa su i vlasti imale poseban odnos prema njemu; zbog toga, iako su tereti bili teški, velikih buna više nije moglo biti. Ipak, otpora je bilo a to upućuje i na teži položaj kmetova — smatra J. Adamček,

upozoravajući na problematiku — kako je ranije rečeno — na području Varaždinskih Toplica, zatim Donje Stubice (1620, 1658), Susedgrada (1685), te uzimajući u obzir i pokret protiv »vještica« 1651. godine. Autor je dao podatke i o otporima povećanju i uvođenju tlake u raznim mjestima Banske Hrvatske u raznim razdobljima 17. stoljeća; taj oblik feudalnog nasilja bio je uzrok niza buna. No, seljaci su tijekom nemira znali proširiti popis svojih nezadovoljstava, pa su zahtijevali i korjenito poboljšanje svoga položaja. Upravo na temelju izvora J. Adamček je upozorio na takve vrste otpora koje nisu prerastale u otvorenu bunu, ali su feudalci i na čest pasivan otpor odgovarali nasilnim sredstvima. Takvoga otpora bilo je vrlo mnogo u raznim krajevima, pa mu je autor posvetio znatnu pažnju (str. 264—281). Poseban oblik otpora bio je onaj protiv crkvenoga feudalnog izrabljivanja koji se naročito iskazao u Turopolju, i to odbijanjem davanja crkvi; najzanimljivije je u svemu to da su zbog svojih razloga ovoga puta otpor kmetova podržali i njihovi feudalci (!). Naime, deseti dio uroda žitarica, vina, svinja i pčela bio je težak i stari namet na sve neplemenite ljude. Specifični je oblik otpora onaj turopoljskih plemića-jednoselaca (nobles castrenses), koje je zagrebačka biskupija bila pretvorila u svoje podložnike, vezavši ih uz vlastelinstvo Medvedgrad. Ni križevačka županija nije u 17. st. bila pošteđena javnoga izraza nezadovoljstva, naročito na vlastelinstvima Ivanić, Gradec i Dubrava. To je bilo u vezi s učvršćivanjem Vojne krajine, stvaranjem krajiških utvrda na posjedima biskupâ, teritorijalizacijom Krajine i feudalnim pravima zagrebačkih biskupa, te s dolaskom novih naseljenika. Biskup zagrebački tražio je da se među Vlasima izdvoje katolici i podvrgnu feudalnoj vlasti, te da se vrate naselja koja su počela pripadati Krajini. Autor je detaljno izložio svoje mišljenje o stanovništvu biskupskih vlastelinstava u 17. stoljeću, te je dao podrobniji uvid u kmetški otpor povećanju tlake, u borbu trgovišta na vlastelinstvima za obnovu povlastica, u otpor podvrgavanju biskupskoj jurisdikciji, itd. Znatne su se neprilike pojavljivale i u doba prikupljanja ili uvođenja poreza u Turopolju, kada su također znale izbiti bune, te je Adamček zato opširnije upozorio na porezni sistem u 17. stoljeću. Na kraju svoga djela on je dao i poglavlje pod naslovom »Osnovne značajke seljačkih buna u XVII stoljeću«. Tu je Adamček rezimirao svoja bogata istraživanja koja su u knjizi rezultirala prikazom čak četrdesetak seljačkih buna, pokreta i drugih oblika izražavanja seljačkog nezadovoljstva u Banskoj Hrvatskoj, u kojoj se od 16. st. dalje događa proces refeudalizacije, pojava tzv. drugog kmetstva. Buna je, međutim, bilo i u Vojnoj krajini; najvažnije su one u Varaždinskom generalatu Slavonske krajine, ali to je već predmet drugoga studija; no već se zna da su i te bune »bile izraz klasne borbe« i da su najčešće »predstavljale otpor dubljoj feudalizaciji« (str. 336). Predmet drugih studija također treba da budu i agrarni pokreti u drugim krajevima Hrvatske — u Dalmaciji u 17. stoljeću, te narodni pokret protiv turske vlasti u turskom dijelu Slavonije, u Lici, Krbavi i Kliškom sandžaku. Adamček smatra: »Seljačke bune i pokreti su najvažniji, ali ne i jedini izraz klasnih sukoba u feudalnom društvu Hrvatske u XVII stoljeću. Važnu komponentu društvenih odnosa u tom razdoblju činila je borba stanovnika gradova i trgovišta s feudalcima« (str. 377). U osnovni uzrok bunama i nemirima autor uvrštava refeudalizaciju, s obzirom na to da su neki opustošeni krajevi ponovno kolonizirani bez olakšica od feudalnih tereta ili su trajale samo privremeno. Tu je i radna renta koja tada postaje baza feudalnog nasilja. Zbog svega toga i najveće i »najvažnije seljačke bune u XVII stoljeću izbile su upravo na vlastelinstvima koja su bila kolonizirana i na kojima su feudalci pokušavali kmetovima povećati ili nametnuti (ako je dotad nisu davali) tlaku« (str. 341). Stalni rast novih obveza — npr. prijevoz vlastelinske robe, obrađivanje vrtova i vinograda, građevinski radovi, itd. — bio je neizdržljiv. Adamček kaže: »da je najčešći osnovni uzrok seljačkih buna u XVII stoljeću bilo nastojanje feudalaca da zavisnim seljacima na području Hrvatske koje je nakon doba turskih pustošenja naseljeno — nametnu ili po-

većaju radnu rentu. Samo u nekoliko slučajeva uzroci seljačkih buna i gibanja bili su nametanje desetina, poreza i novčanih daća« (str. 342); poseban je slučaj borbe seljaka protiv jurisdikcije zagrebačkih biskupa a za status krajišnika. Pojave i procesi u društvu imali su, međutim, i svoje ciljeve, koji su u načelu bili i uzroci nemira, tako da se u nizu buna i pokreta seljački ciljevi zapravo zadržavaju »na nivou uklanjanja nevolja koje su ih prisilile na akciju« (str. 343), dakle, seljaci u to doba nisu tražili temeljitije i radikalnije promjene u društvu, kao što je to učinjeno u velikoj buni 1573. godine, Traženje neposrednog ostvarivanja ciljeva utjecalo je i na dužinu buna — neke od njih traju i po nekoliko godina, a to je moguće zato što su vladajući faktori ocijenili da nisu teška i neposredna opasnost za sistem. Ali, kada bi ocijenili da su seljaci prešli nevidljivu granicu — nisu oklijevali primijeniti grubu vojnu silu. Jer otpor je tekao u rasponu od oružane borbe do davanja vlastelinu što lošijeg proizvoda, pa su i sami feudalcij znali razlikovati »nepokorščinu« (inobedientia) od bune. Adamček piše da je važno reći kako su pobunjeničke općine znale preuzeti u svoje ruke i svu vlast, ukidajući feudalnu jurisdikciju, ubirući porez itd., te i to da su seljaci znali biti i dobro organizirani. I još precizira: »Seljačke bune u XVII stoljeću, posebno one koje su duže trajale, predstavljale su kompleks različitih oblika seljačke bune. Pobunjenici nisu priznavali jurisdikciju svoje feudalne gospode. Uskraćivali su davati najvažnije feudalne terete. Ali daće koje su prihvatili sami su pobirali i predavali vlastelinu. Pobunjenici su smatrali da se za svoja prava bore legalno. Protiv vlastelina su podnosili tužbe i s njima vodili parnice« (str. 347).

Ovo najnovije djelo Josipa Adamčeka naročito zadire u privrednu i socijalnu povijest, govori o mukotrpnj borbi seljaka te čini integralnu cjelinu s njegovim ranije objavljenim i spomenutim radovima, a posebno s opsežnom knjigom građe (str. XV. i 646), koju je sa suradnicima objavio još 1985. godine. Pri izradi se koristio svom dostupnom literaturom, a najviše je izvora pronašao u Arhivu Prvostolnog kaptola i u Nadbiskupskom arhivu Zagreb, u Arhivu Hrvatske i u Arhivu JAZU u Zagrebu te u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti. Taj je neposredni rad na izvorima jedno od osnovnih mjerila ozbiljnosti nekog znanstvenog rada, a osobito u historiografiji, pa kada se to spoji s umješnošću interpretacije podataka iz te građe kao što je to slučaj s ovom knjigom Josipa Adamčeka, onda je prirodno da proizide djelo vrhunske znanstvene kvalitete.

Petar Strčić

MIROSLAV BERTOŠA, JEDNA ZEMLJA, JEDAN RAT. Istra 1615/1618, Istarska naklada, Pula 1986.

Miroslav Bertoša (1938) dokazao se brojnim radovima kao jedan od neosporno vodećih protagonista naše historiografije, čiji ugled ne prestaje na granicama vlastitoga govornog područja. Presađivanje najsvremenijih metoda svjetske, u prvom redu francuske historiografije, na domaću povijesnu znanost, ima se dobrim dijelom zahvaliti upravo ovom istraživaču hrvatske prošlosti. Zanimajući se uglavnom za istarski svijet u malome, uskladio je izuzetno vješto lokalni karakter istraživačkog objekta sa širinom pristupa. S jedne strane, lokalna historija kojom se bavi omogućila mu je potpunije sagledavanje izvorne građe, a time i neposrednije primicajne prošle stvarnosti, dok je s druge u prošlosti jednoga kraja mogao sagledavati odraze procesa općeevropske povijesti.

U neprekidnom nizu Bertošine znanstvene produkcije osvanula je, krajem prošle godine, knjižica o kojoj je riječ. Djelomično, ona se uklapa u dosadašnja nje-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

HISTORIJSKI ZBORNİK GOD. XL (1) str. 1—470, Zagreb 1987.

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.